

Памфлет

"Не родись щасливий, а родись у сорочці" — так говорить народна приповідка. Я, очевидно, родився в сорочці і, мабуть, через те живу тепер більш ніж щасливо. Правда, на це щастя можна по-різному дивитись, але я наперед кажу, що не належу ні до філософів, ні до людей з ідеалами (і порожніми кишенями), що все критикують і врешті дохнуть під тинами і парканами.

Я простий собі смертний з здоровим глуздом, гнучкою спиною і дотепними руками.

Ви усміхаєтесь: "з гнучкою спиною, хе-хе-хе".

Я чую ваш смішок, але мені зовсім байдуже, бо вірю я тільки в цю спину — гнучку, коли треба, і чудово струнку в інших випадках. Спина моя — мій біг, мій чудесний килим-самольот, мій патрон і протектор. Вона гнучка, як вуж, і разом з тим слизька, як в'юн. Очі мої дивляться на всі чотири сторони разом, і відповідно до того, що вони бачать, мій хребет виробляє найдивовижніші фігури — від поземної до величної пози удава-переможця; уші мої — найчутливіша мембрана, і я люблю їх за ту чутливість, що не дає моїй спині застигнути в одному положенні: я весь слух, і уші — мембрани мої.

Смійся, скептику і філософе, я маю панцир своєї філософії, і мені байдуже. Я маю писати свої записки, що протиставляю їх всьому, що було до цього часу написане, і певен, що буду мати поспіх.

Бо що таке поспіх, як не зелень ясно-блакитного травня, злото тремтючої осені і жінщини з пухнастими ручками зими? Ви не відмовитесь від цих благ — і ось ключі від них.

ЗАПОВІТИ

Перше з них: с л у х н я н і с т ь, бо тільки той, хто слухає, має перспективи в майбутнє. За нею слідом іде п о к о р а. Блажен, хто покоряється мовчки і не дратує слуху понад вами суцього зайвими і непотрібними словами, а найпаче виглядом, що таїть в собі невдоволення і начатки бунту. Тікайте від такого, як від мору й чуми; затикайте уші; заплющуйте очі, плюйте услід йому; вигинайте спину ужем і біжіть, біжіть...

От для чого вам потрібні не тільки гнучка спина, а й розум, а й совість, а й вся істота. Ще раз говорю вам: будьте гнучкими, як вуж, і слизькими, як в'юн.

Третя заповідь моя також розумна, як і необхідна: м о в ч а н н я. Мовчіть. Зашийте уста ваші і не писніть. А коли назбирається слів і не можна вже більше терпіти, біжіть за місто, копайте яму і тричі нишком, щоб ніхто не почув, гукайте: "U cara Trajna kozje usi..."[1]

Це велика заповідь і повна глибокого змісту, і хто не зрозуміє її, той ніколи не зрозуміє ні мовчазної мови очей начальника, ні блиску шовків на плечах його вірної подруги, ні таємного змісту цифр на останнім, що він підписав, папері. Мовчіть. Будьте як риба. І ви переусгіїнете і далеко і високо підніметесь по щаблях вашого щастя. І четверта заповідь ваша: пресмикайтесь. Лижіть черевики у папи, у мами, навіть у діток маленьких.

Вигинайте хребет, не жалійте спини: ви її раз погнете, а вона винесе тисячу раз із небезпеки. Не кажіть собі: не можу — плазуйте. Обніміть коліна, здуйте порошок з лякерок вашого пана. Затайте дух. І вам скажуть: це прекрасний Холуй і — черкнуть носком по вашому носі. І ви на вершку блаженства.

Бійтесь — сильнішого.

Клюйте по силі; топчіть мертвого лева; ловіть за хвоста тигра у клітці. І вам скажуть: який він сміливий! Хапайте по змозі. Спочатку ніжки й ріжки. Нічого — в майбутньому чекає вас лев'я ділянка.

Не бий ніколи перший, ще невідомо, що пан скаже. Спокійно — руки в кишені, чекай.

Не жалій ніколи останнього вдару. Останній вдар завжди найбільш вірний.

Брехня, що лежачого не б'ють. Бийте, душіть.

Це ретельний Холуй,— скажуть вам, і ви на вершку блаженства.

ФІЛОСОФСЬКЕ ОБГРУНТУВАННЯ

Читачу мій — я ретельний, я прекрасний Холуй. Я не соромлюсь. Навпаки — я з гордощами ношу це ім'я. Бо що таке Холуй? Тисячу віків людство билось над розв'язанням цієї проблеми. Ви найшли мікроскопи, телескопи, математичні формули і чудові хімічні аналізи. І ви таки не змогли найти вібріона холуйства. Бо він не постійний; він мінливий і міня образ свій і вигляд свій щочасу, щохвилини.

Скільки разів той чи інший безумець поривався сказати: еврика! Але слово застигало йому на устах. Він не міг з певністю сказати: се Холуй. Аж ось прийшов врешті я і говорю: ось він Холуй — дивітесь на нього. Я говорю одверто, сміливо.

Холуй — не лайка, це честь. Холуїзм — це система, така ж прекрасна, як всі інші системи, але незмірно глибша за них.

Я ще зовсім не стара людина. Навпаки — мені тільки біля тридцяти років. Для нового пророка я ще надто молодий, але серце моє палає облагодіяти людство. Передо мною були тисячі тисяч пророків, що

бажали вивести людство на новий шлях. Але за ними йшло неминуче банкрутство як прокляття по стопах прокаженого. Всі витрачали силу прекрасних слів, молодість, здоров'я, а за ними й надію на те, що колись на землі буде по слову їх.

Божевілля, нісенітниця. Все йшло своїм порядком, бо ніхто не почув, чим дише і чого бажає незрівняний Пій. Пій — все суще над нами. Ніхто не поглянув на душу людини і не вивчив її такою, як вона є: душа Холуя. Всі дерлись по зорі один з-поперед одного і тільки збільшували суму людських страждань. Бо всі хотіли бути Прометеями і, йдучи цим шляхом, ішли проти своєї справжньої природи — природи незрівняно прекрасного Холуя. Хто вам сказав, що ви Прометеї? Це непорозуміння: Прометей — мрія, ви — реальність. Чого ж ви хочете тікати від своєї справжньої суті?

Обминайте криваву тінь Прометея. Юнаки — дивітесь на мене: мені тридцять років, але я проживу ще три рази по тридцять і буду щасливий — з дебелим тілом, червоними щоками, гнучким хребтом і гумовими ногами.

Мене цінить начальство; жінчини без ума від мене; коли я іду, всі з пошаною уступають мені дорогу і шепчуть своїм маленьким дітям:

— Дивітесь — це іде великий Холуй!

— Великий Холуй,— чую я навколо себе і привітно похитую головою.

У СЕБЕ ВДОМА

Я зараз сильна і солідна людина. Я ще не лисий, але вже маю двоє діток і чудову жінку. У мене гарні привітні кімнати і навіть кілька покоївок. Піаніно, крісла, гардини, кілька прекрасних пальм і дубових полиць для книг — що мені ще треба?

Я встаю вранці і лягаю увечері. Весь останній день я працюю поза домом.

Коли вранці до мене приходить мій маленький синок і говорить: "Доброго ранку, таточку" — я відповідаю йому: "Доброго ранку" — так велить звичай. Взагалі люблю різні звичаї, і коли не вистачає їх, я утворюю нові.

Я знаю: світ ще не весь охолоуївся і багато там є непотрібного. Через це я стежу за дітьми, щоб не збилися з призначеного їм землею холуйства. Я привчаю їх змалечку, як в старовину привчали молитися за "таточка, мамочку, бабусю, дідуся і всіх православних християн".

У мене своя система.

Я гукаю Ведмедя (так звуть мого сина) і ласкаво запитую його:

— Скажи мені, моя крихітко, перед чим ти повинен нагинатись?

— Перед Пієм, таточку.

— А що є Пій?

Він дивиться на мене і, не збиваючись, карбує:

— Пій — все, що над нами суще.

— Наприклад?

— Іван Степанович Дуля — голова вашого правління; Параскева Юхимівна — його жона, Ляля і Льоля — його дітки.

— Хороше! — б'ю я в долоні і проваджу іспит далі.

— А чи вмієш же ти добре нагинатися?

— Мама кажуть, що я добре це роблю. Мене навіть погладив колись сам Пій.

У мого сінка завжди світле личко і ясні блискучі очі... Кров моя і плоть моя! І тоді в екстазі батьківського чуття я стаю на четвірки і кричу весело і радісно:

— Плазуй, дивись, як це робить твій тато. Вигни спину. Припади до землі. Зроби щасливі очі!

І ми вдвох плазуємо по підлозі.

— Хто краще? — врешті питаюся я. І мій синок відповідає мені:

— Я, таточку, я молодший, і в мене хребет як із гуми.

Я люблю свій витвір і хочу, щоб таким було все людство.

Слухайте, дивітесь далі.

Ось він увивається вужем: блискавка, стріла, гума! Потім стає на задні лапки і покірно схиляє голівку.

Очі йому — безмежна покора.

Руки йому — безмежний терпець.

Ноги йому — стовп віри і утвердження.

Скажи: "Стій", і він буде стояти сто, тисячу, мільйон літ. Це найбільший майбутній Холуй.

Я життєрадісний, я бадьорий, я навіть веселий у себе в кімнаті. Я стаю на одну ногу і роблю довгу стойку. В дзеркалі я бачу велику солідну фігуру в чорнім костюмі, ледве зігнуту — знак плазування. Біляве волосся артистично зачесане назад, голені щоки; сліпучо-білий комірець, манишка і манжети говорять без слів: він в пошані у Пія. Я стою на одній нозі, верчусь на п'ятці і разом дивлюся на себе.

Очі мені великі і безневинно ясні: сірий м'який колір надає їм особливого світла, що може раптом спалахнути і, знищивши, ще ласкавіше розлитись.

Я в себе в кімнаті. Я міцно прикрив двері і запер їх: я милуюся з себе без свідків.

Тікайте від свідків. Як вогню бійтеся їх!

Я не можу виносити чужих очей. Вони зазирають в душу, в кишені, у руки — вивертають їх; вони не дають спокійно закінчити розпочату справу; вони бруднять Ваші комірці, манишку і манжети: "Що коштує? Відро сліз? Склянку крові? Дівочої честі? Честі чи його доброго імені?"

Уникайте свідків. Робіть свої справи на самоті. Танцюйте в своїй кімнаті без свідків.

НА РОБОТІ

(Класичний зразок холуйства; із моєї записної книжки за 1918 рік.)

Їх привели дванадцять голодних обірваних бунтарів і серед них батька, що породив на світ такий пишний зразок натхненнішого холуйства.

Воші були брудні; замість одежі — гноття, замість рук — чорні узлуваті канати.

Я був в тойчас на вершку слави, і ім'я моє наводило жах на нащадків Прометея. Але чим більш ненавиділи мене в о н и, тим я був у більшій ласці Пія.

В і н пізнав мене і, глупа людина, набравши апостольського вигляду, вигукнув, простягаючи руки вгору:

— Боже, коли ти єси на небі, коли твій могутній й всесильний дух витає над землею і бачить все, що твориться тут, коли тільки від твого погляду летять громи, і двигтять земля, і тріпоче все живе і мертве створіння: люди, каміння і гори — зглянься надо мною; накрий мене темною ніччю смерті; вирви очі мої, печінку, розкрай серце моє, висуши до краплі кров мою і змотай жили, щоб я міг викупити прокляття своє в образі цього мерзотника, що на горе землі народивсь моїм сином.

Він стогне; запалі очі йому блискають злістю, стражданням, і руки, закуті в цепи, пориваються перервати мені горло.

Я, звичайно, сміявся. Що міг я робити з таким нерозумним хлопом? І я дав йому склянку води.

Він жбурнув мені її у вічі з дикими прокльонами і лайкою.

Я сказав:

— Дуже жаль, що так трапилось,— і наказав підійти до себе.

— Бий,— закричав він,— мерзотнику,— і, наблизившись, плюнув мені в лице.

— Ще! — наказав я.

І він плює ще, ще і ще.

Плював злорадісно, жорстоко і, наївний, гадав у слині презирства втопити честь великого із найбільших Холуїв. Але невже Холуй існує на те, щоб ображатися від плювака божевільного? Він не знає душі Холуя, не знає того, що найбільша шана для мене — одержати плювок ще, ще і ще раз. Бо плювок — те ж саме, що відзнака на груді, що ласка великого Пія, що діамант погляду його радісних очей.

Не бійтесь плювків. Сміло підставляйте очі під них. Стина — тільки вода, і невже хтось із вас став би захищати свої ниви від дощу? Де є такий божевільний, щоб тікав від своїх прибутків.

— Я задоволений,— сказав Холуй, сказав я.— Але ти скінчив своє діло і дай мені змогу зробити своє.— Він витяг шию і підставив лице для ударів.

Я ударив його в щелепи сильно і дужо — так, як уміє бити Холуй, коли за спиною у нього стоїть всемогутній Пій.

Потім бив ще його в зуби, в ніс, в очі, уші, при цьому говорив щоразу:

— Це за Пієву кривду.

— Це за кривду його діток.

— Його подруги.

— Його маєтку.

— Його волів.

— Його корів.

— Його Осла.

— А хто той Осел? — утерши кров, запитав той, хто народив Холуя. На його думку — це мав бути сатанинський жарт, але я, сховавши зуби, ласкаво відповів:

— Осли не родяться в наших краях; це із десятої заповіді.

— Я був би дуже радий, але на своїх зубах пересвідчився, що це не так.

Наївний, глупий бунтар. Він хотів вразити мене в серце і не знав, що той удар упаде на нього самого.

— Осел — то я,— сказав великий Холуй. Він одсахнувся. Очі йому вилізли із орбіт, і лице набрало земляно-чорного кольору.

— Боже мій,— простогнавши,— я батько не тільки Холуя, а й Осла?

І він закрив лице руками.

Він стогнав, рвав тіло, бився головою об стіну, і з грудей йому вилітали покvapливi прокльони.

Я сміявся: як, ти до цього часу не знав, що Холуй може бути ще й Ослом? І я ще раз тихо й спокійно показав йому майже на ухо: "Так, той, хто має бути твоїм сином,— не тільки Холуй, а й Осел".

І, ставши на четвірки біля ніг Пій, я заревів високим і зичним голосом: "її-га!" — так ревуть осли.

Я не хочу розказувати далі, бо всі зусилля мої повернути його на вірний шлях ні до чого не привели. Він залишився голодним бунтарем і за півгодини одійшов у вічну оселю дурнів.

Лікар констатував розрив серця.

Мої записки не закінчені. Я показав тільки фрагменти холуйства, найвищі зразки якого перейдуть перед вами далі. Це тільки початок. Холуйство, як і всякий процес, починається з дрібниць і поступово набирає діапазону і розмаху. Воно виростає майже непомітно, хоч я не можу сказати, що був колись час, коли я не був Холуєм.

Як це прекрасно! Я милуюся з себе самого як з дорогоцінної речі, що являється людству раз у віки. І через це показую себе людству на весь зріст.

Дивуйтесь — я весь перед вами.

Але я заговорився, хоч це властиво людині, що проводить свої думки і трошки гарячиться.

Свята і блаженна гарячка! Ти властива всім людям, але для всіх ти печаль і зло, бо несеш з собою хвилювання і неспокій.

От через що я говорю — не хвилюйтесь, не мисліть. Кожна зайва думка — ртап до життєвих незгод.

Уникайте думок, як свідків. Дивіться у вічі Пієві — там океан натхнення для вас.

Прислухайтесь, як дише Пій — і досить.

"Мисль ізреченная єсть лож" і хто поручиться, що ви не скажете не те, що треба? От через що, дбаючи за вас, я говорю: затуліть рота або краще попросіть, щоб його вам заткнули. Так безпечніше. Іноді, щоб продемонструвати свою волю, можете сказати собі мовчазно: а все-таки нічого. Ніби мовчите і говорите разом...

Дивітесь у рот Пієві: його слова — ваші слова. Звідціль єдиномисліє. А де єдиномисліє — там спокій. У очі пильно вглядайтесь — бо його погляд — ваш погляд. І ви не будете скося дивитися.

Ви вагаєтесь? Ви не хочете бути Холуєм? Дух Прометея ще живе у вас? Залиште. Ваш шлях величного і незрівняного Холуя.

Харків, 1926 р.

[1] У царя Трояна козині вуха... (польськ.).